

تحلیل ادله فقهی موارد منع و جواز ختنه دختران در مذاهب خمسسه با تأکید بر فقه امامیه

علی غلامی^۱، ندا مقدمی^۲

چکیده

ختنه دختران، رسمی فرهنگی است که در جوامع مختلف با کیفیت متفاوت صورت می‌گیرد. این رسم براساس یافته‌های سازمان بهداشت جهانی مشتمل بر انواعی بوده که در نتیجه برخی از آنها احتمال دارد صدماتی بر جسمانی و روانی به دختران وارد آید که ناقض حقوق انسانی آنهاست. این در حالی است که بررسی نظرات برخی از فقهای عامه و امامیه بیانگر رویکرد مثبت به ختنه دختران است، به ویژه اینکه گاهی فقهای امامیه به استناد روایات معتبر حکم به استحباب این عمل داده‌اند. براین اساس، پژوهش حاضر با هدف بررسی و تحلیل ادله فقهی موارد منع و جواز ختنه دختران در مذاهب خمسسه با تأکید بر فقه امامیه به روش توصیفی-تحلیلی انجام شد. بدین منظور منابع مربوطه اعم از کتب فقهی مورد تحلیل و بررسی قرار گرفت. با بررسی‌های انجام شده، پژوهشی که موضوع مطالعه حاضر در آن بررسی شده باشد، یافت نشد. نتایج و یافته‌های پژوهش حاضر نشان داد که بررسی انواع ختنه دختران و تطبیق آنها با مفاد روایات، مبین این مهم است که حکم جواز ختنه دختران فقط به نوع اول (خفیف‌ترین درجه) تعلق می‌گیرد و سایر انواع آن که در مواردی متضمن ایجاد صدماتی است، از دایره جواز خارج است. بنابراین تصور استناد همه مصادیق ختنه دختران به فقه نادرست است و خلاف اهتمام دین به سلامت جسمانی و روانی انسان‌هاست.

واژگان کلیدی: ختنه دختران، حقوق دختران، فقه امامیه، فقه اهل سنت،

حکم استحباب.

نوع مقاله: پژوهشی تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۳/۱۹ تاریخ بازنگری: ۱۳۹۸/۰۸/۰۲ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۹/۱۰
۱. دانشیار حقوق جزا و جرم‌شناسی، عضو هیئت علمی دانشگاه امام صادق (ع)، تهران، ایران. (نویسنده مسئول)
Email: a.gholami@isu.ac.ir

۲. کارشناس ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه شهید باهنر کرمان، کرمان، ایران.
Email: moghadam67@gmail.com

An Analysis of Jurisprudential Arguments about Prohibition and Permission of Female Circumcision in Fifth Denominations with an Emphasis on Imamieh Jurisprudence

Ali Gholami¹, Neda Moghadami²

Female circumcision is a cultural rite that is performed in different societies in various ways. According to the World Health Organization, this rite includes some forms which may result in some physical and mental damages to girls that break their human rights. However, some general and Imamieh jurists have a positive attitude to female circumcision, particularly, sometimes Imamieh jurists considered it as a recommended action based on the valid narratives. This descriptive-analytical research was conducted with the aim of reviewing and analyzing jurisprudential arguments about prohibition and permission of female circumcision in fifth denominations with an emphasis on Imamieh jurisprudence; thus, related sources including jurisprudential books were reviewed, and it was determined that there was no research that examined the subject of this research. Reviewing different forms of female circumcision and comparing them with the content of narratives confirmed that the first form (the least degree) of forms of female circumcision is permitted and other ones are not permitted because of their damages. Therefore, the notion that jurisprudence gives us permission to perform all forms of female circumcision is wrong, and it is contrary to the concern of religion about the physical and mental health of humans.

Keywords: female circumcision, women's rights, Imamieh jurisprudence, Sunnite jurisprudence, recommendation rule.

Paper Type: Research

Data Received: 2019/08/05

Data Revised: 2020/01/06

Data Accepted: 2020/01/11

1. Associate Professor of Criminal Law and Criminology, Faculty Member of Imam Sadiq University, Tehran, Iran.
(Corresponding Author)

Email: a.gholami@isu.ac.ir

1.M.A. in Criminal Law and Criminology, Shahid Bahonar University of Kerman, Kerman, Iran.

Email: moghadam67@gmail.com

ختنه دختران رسمی فرهنگی است که در جوامع مختلف آداب متفاوتی دارد. سازمان بهداشت جهانی^۲ در سال ۱۹۹۵ در تعریف آن گفت: «عمل قطع آلت تناسلی دختران شامل کلیه اعمال سنتی است که باعث قطع تمام یا بخش‌هایی از آلت تناسلی خارجی دختران می‌شود» (کریمی، ۱۳۸۹). عمده‌ترین دلایل انجام این عمل عبارت است از:

- دلیل جنسی (برای کنترل یا کم کردن میل جنسی دختران): بسیاری از مدافعان و مجریان این رسم معتقدند که ختنه، تمایلات جنسی دختران را کم یا کنترل می‌کند و از بکارت آنها تا فرارسیدن ازدواج محافظت می‌کند؛ (فانید، ۱۳۸۶)

- دلیل اجتماعی (ورود دختران به مرحله زنانگی): شباهت هویت دختران با مادران امری ریشه‌دار است و دختران کوچک برای به دست آوردن هویت زنانگی باید شبیه مادرانشان شوند. ختنه یکی از لوازم تحصیل و کسب زنانگی است؛ (تانگ، ۱۳۸۷)

- باورهای مذهبی (اجرای دستور دینی): بسیاری از افراد انجام این رسم را از دستورات دینی می‌دانند و خود را مکلف به انجام آن می‌دانند؛

- باورهای بهداشتی و زیبایی‌شناختی: برخی بر این باورند که اعضای مزبور باید در عمل ختنه قطع شوند؛ زیرا این اعضا شکل ظاهری این عضو را زشت می‌کنند، قدرت تناسلی و باروری دختران را کم می‌کنند و در بزرگسالی و زمان بارداری باعث فوت نوزاد در هنگام تولد می‌شوند. (احمدی، ۱۳۷۸)

درباره منشأ عمل ختنه دختران و زمان آغاز آن منابع تاریخی محدودی در دست است. برخی خاستگاه جغرافیایی این رسم را دره رود نیل در مصر باستان می‌دانند و معتقدند که این رسم بعدها در نواحی اطراف حوزه رود نیل و شمال شرق و غرب آفریقا گسترش یافته است. برخی از مورخین پیشینه تاریخی ختنه دختران را به قوم یهود نسبت می‌دهند و بیان کرده‌اند که ختنه دختران ابتدا در میان قوم یهود و عملی مذهبی و یا حتی نوعی قربانی دادن در راه خدا بوده است. (فرنج، ۱۳۷۳) برخی دیگر نیز عقیده دارند که رسم ختنه در آغاز در هیچ یک از کشورهای متمدن و غیر متمدن دنیای قدیم به استثنای مصر معمول

نبوده است (مصطفوی، ۱۳۶۹). مطالعات تاریخی بیانگر آن است که این رسم سه هزار سال در میان جوامع حوزه جنوب غرب آسیا و قاره آفریقا سابقه داشته و پیش از اسلام در آیین یهود و مسیحیت نیز رواج داشته است به طوری که اکنون در میان بسیاری از مسیحیان آفریقا از جمله قبطی‌ها شایع است. یهودیان اتیوپیایی که به فلاشا معروف هستند نیز این کار را انجام می‌دهند (کسلر، ۲۰۰۵).

اگرچه ختنه دختران بیشتر در میان مسلمانان شایع است، اما این تصور که انجام همه انواع آن در احکام اسلامی تأیید شده است، تصویری نادرست است؛ زیرا سلامت جسم و روان و عدم آزار هم‌نوع از موضوعاتی است که در اسلام و دستورات دینی مسلمانان بسیار به آن تأکید شده است. خداوند متعال حیات، سلامتی و آرامش روانی را به‌عنوان نعمت‌هایی بارز به انسان‌ها داده است و شکر آنها را صیانت از این نعمت‌ها به‌صورت شایسته می‌داند. مسلمانان توجه به وضعیت جسمانی و روانی کودکان به‌ویژه دختران را بسیار مهم می‌دانند و به شیوه‌های مختلف در حفظ آن می‌کوشند (حکیمی، ۱۳۷۸)؛ زیرا آنچه متضمن پایداری، رشد، شکوفایی و تداوم جوامع انسانی است تضمین تمام حقوق انسانی افرادی است که در آن جامعه زندگی می‌کنند. همه افراد جامعه اعم از مرد و زن به نحو ذاتی و اکتسابی حقوقی دارند که پیروی از آنها نه تنها در شکوفایی فردی بلکه در پیشرفت‌های اجتماعی نیز مهم است (دفتر کمیساریای عالی حقوق بشر، ۱۳۸۸، ۶۳۶/۲).

دختران و زنان به‌عنوان نیمی از جمعیت بشری صاحبان اصلی حقوقی هستند که امروزه حقوق بشر زنان نامیده می‌شود. این حقوق ایجاب می‌کند که دختران ختنه‌شده نیز بدون هرگونه تبعیضی بر مبنای جنسیت از حقوقی مانند حق حیات و سلامت جسمی و روانی برخوردار باشند. این امر مستلزم آن است که در مواردی که عمل ختنه در راستای انجام احکام دینی اجرا می‌شود، حقوق ناظر به اصل حیات و سلامت جسمانی نقض نشود. (شجاعی، ۱۳۸۴، ۱۳۳/۲). بررسی ختنه دختران در فقه اسلامی به‌ویژه فقه امامیه بسیار مهم است تا به روشنی مشخص شود دین اسلام در چه مواردی جواز انجام این عمل و در چه مواردی دستور به منع آن داده است. مقاله حاضر ابتدا انواع ختنه دختران و آثار محتمل بر انجام

آن را بررسی و سپس با تحلیل نظرات فقها به‌ویژه فقهای امامیه مشخص نموده است که حکم شرعی ختنه دختران در اسلام چیست و حکم مذکور با توجه به انواع ختنه دختران شامل چه مواردی می‌شود.

۲. چارچوب نظری پژوهش

۲-۱. انواع ختنه

براساس تعریف سازمان بهداشت جهانی ختنه دختران فرآیندی است که در آن بخش‌هایی از آلت تناسلی خارجی دختران قطع می‌شود. تفاوت عمل جوامع مختلف مجری این رسم در قطع اعضای مزبور باعث تقسیم‌بندی‌هایی در این مورد می‌شود. در هر یک از تقسیم‌بندی‌ها براساس اینکه چه اعضای قطع شده است، ممکن است صدماتی در زمان انجام عمل یا پس از آن بر تمامیت جسمانی و یا روانی دختران ختنه‌شده وارد شود.

فرهنگ، مجموعه درهم‌تنیده‌ای شامل دانستنی‌ها، اعتقادات، هنرها، اخلاقیات، قوانین، آداب و رسوم، عادات و هرگونه توانایی دیگری است که در میان گروهی از انسان‌ها مشترک است و از نسلی به نسل دیگر و از جامعه‌ای به جامعه دیگر منتقل می‌شود. بنابراین، فرهنگ یک هنجار بدون تغییر نیست و در طول زمان و مکان متغیر است. (نیک‌خلق و وثوقی، ۱۳۸۴) ختنه دختران رسمی فرهنگی است و ارائه یک تقسیم‌بندی جامع و مانع از آن به سهولت امکان‌پذیر نیست. سازمان بهداشت جهانی در سال ۱۹۹۷ پس از بررسی‌های فراوان و مطالعات میدانی در جوامع مجری و با در نظر گرفتن مسائل پزشکی و درمانی تقسیم‌بندی‌هایی انجام داده است که تا حد زیادی انواع ختنه دختران را پوشش می‌دهد.

۲-۱-۱. نوع اول^۱

این نوع بهترین حالت ختنه است که در آن به ندرت تمام کلیتوریس یا بخش‌های دیگر آلت تناسلی مانند لب‌های کوچک، لب‌های بزرگ و فضای دهلیزی آسیب می‌بیند. در این نوع ختنه پوست اطراف کلیتوریس و چین‌غشایی برداشته می‌شود. گاهی هم هیچ بافتی از آلت تناسلی از بین نمی‌رود و با برگزاری یک جشن مراسم ختنه با وسیله‌ای مانند چاقو یا

سوزن و با رهاکردن یک قطره خون به صورت نمادین انجام می‌شود.

۲-۱-۲. نوع دوم^۱

در ختنه نوع دوم، قطع کلیتوریس حتمی است و علاوه بر کلیتوریس تمام یا بخشی از لب‌های کوچک نیز که نقش مهمی در محافظت از کلیتوریس دارند، قطع می‌شود. (محمدی اصل، ۱۳۸۸)

۲-۱-۳. نوع سوم^۲

ختنه نوع سوم که در اصطلاح عامیانه به آن ختنه فرعونی می‌گویند شدیدترین و خطرناک‌ترین نوع ختنه دختران است که در آن تمام یا بخشی از آلت تناسلی خارجی شامل کلیتوریس، لب‌های کوچک و سطح داخلی لب‌های بزرگ قطع می‌شود و پس از قطع عمیق و برش‌های داخلی تمامی فضای دهلیزی را مسدود می‌کنند. (فرنچ، ۱۳۷۳)

۲-۱-۴. نوع چهارم یا اعمال مشابه ختنه دختران

در اینجا ختنه در معنای خاص آن مد نظر نیست بلکه رفتارهای مختلفی مانند شکاف دادن، خراش دادن، داغ‌کردن یا سوزاندن بافت‌های احاطه‌کننده آلت تناسلی، پاره‌کردن بافت اطراف دهانه واژن، گذاشتن مواد یا علف‌های خورنده داخل واژن برای خونریزی یا تنگ‌کردن واژن و... به نام ختنه دختران صورت می‌گیرد و چون باعث انهدام کامل یا جزئی ارگان‌های جنسی دختران می‌شود در این تقسیم‌بندی قرار می‌گیرد. (کریبی، ۱۳۸۹)

۲-۲. آثار محتمل ختنه

ختنه دختران رسمی فرهنگی است که کیفیت اجرای آن به ویژه سن ختنه‌شوندگان در جوامع مجری آن متفاوت است. مطالعات موردی در بسیاری از جوامع نشان می‌دهد که سن معمول برای ختنه دختران سنین ۴ تا ۱۲ سالگی است. (دبیری و میلر، ۱۳۸۴) این کودکان به دلیل محرومیت از حقوق و نیازهای اساسی مانند سلامتی، بهداشت و امکانات رفاهی و درمانی در معرض سوء رفتارهای جسمی و روانی قرار می‌گیرند و از کمک‌ها و حمایت‌های قانونی محروم هستند. به همین دلیل کودکان در معرض خطر یا کودکان در شرایط دشوار

1. Excision
2. Infibulation

محسوب می‌شوند (معظمی، ۱۳۸۸). با توجه به ماهیت عمل ختنه دختران در طی این عمل تمام یا بخشی از اعضای دستگاه تناسلی آنها قطع می‌شود که نوعی نقص عضو نیز است. در این نقص عضو ممکن است صدمات و آسیب‌هایی بر تمامیت جسمانی و روانی آنها وارد شود که مانع بهره‌مندی آنها از برخی حقوق اساسی و بنیادین مانند حق حیات و سلامت جسمی و روانی شود (رضوی، ۱۳۸۳).

۲-۲-۱. تهدید حق حیات

حق حیات بنیادی‌ترین حق انسانی است و چون حقوق بشر به زنده بودن ابناء بشر وابسته است بر سایر حقوق اولویت دارد. (اسلامی ندوشن، ۱۳۵۷) منظور از حق حیات آن است که هر فرد بتواند سالم و طبیعی زندگی کند؛ این حق از حقوق مسلم هر فرد است. جوامع و مذاهب نیز برای حیات بشر ارزش و احترام خاصی قائل شده‌اند و تصریح کرده‌اند که هیچ انسانی را نباید بدون دلیل قانونی از حق حیات محروم کرد و حق زیستن را از او گرفت (آقایی، ۱۳۷۶). در برخی از انواع ختنه به ویژه نوع دوم و سوم یکی از موارد شایع که باعث مرگ می‌شود قطع شریان کلیتورال است. وقتی کلیتوریس قطع می‌شود شریانی به نام کلیتورال که در آن خون با فشار بالا و جریان قوی در گردش است نیز قطع می‌شود. قطع این شریان باعث خونریزی زیاد و در مواردی باعث فوت فرد می‌شود (شجاعی، ۱۳۸۳/۱/۴۵۳). بنابراین، اگرچه حق حیات در برابر قدرت دولت‌ها مورد استناد قرار می‌گیرد، اما ختنه دختران رسمی است که با وجود اینکه دولت‌ها در اجرای آن نقشی ندارند، ولی در روابط میان افراد جامعه می‌تواند سبب به خطر افتادن حیات فرد شود (قربان‌نیا، ۱۳۸۷).

۲-۲-۲. تهدید حق سلامت جسمی و روانی

حق سلامت از مصادیقی است که در نظام بین‌المللی حقوق بشر به رسمیت شناخته شده است. منظور از سلامتی در اساسنامه سازمان بهداشت جهانی سلامتی کامل جسمی، روانی و اجتماعی است و فقط به معنای فقدان بیماری و معلولیت نیست. (رواسیان کاشی، ۱۳۸۸) در برخی از مصادیق ختنه، صدماتی بر تمامیت جسمانی دختران وارد می‌شود که در نتیجه آن ممکن است عوارض جسمی و روحی-روانی تا مدت‌ها تندرستی و سلامت جسمی آنها را به چالش بکشد. مهمترین این عوارض عبارتند از:

- خونریزی‌های شدید و گاهی غیرقابل کنترل که باعث مرگ می‌شود؛
- عفونت‌های موضعی و عمومی بدن که به درمان‌های پزشکی احتیاج دارد؛
- عفونت‌های حاد و مزمن دستگاه تناسلی و ادراری؛
- ایجاد دردهای غیرقابل تحمل در صورت امکان برقراری رابطه جنسی؛
- مشکلات نازایی، خطرات و مشکلات ناشی از حاملگی به‌ویژه زمان زایمان (ایزدی، ۱۳۸۲؛ کازری و کاویانی، ۱۳۷۷)؛

- ابتلا به بیماری‌هایی مانند کزاز و ایدز که به راحتی قابل درمان نیستند و اثرات مخرب طولانی دارند. استفاده از وسایل غیر بهداشتی و غیراستریلیزه که به صورت مشترک استفاده می‌شوند احتمال ابتلا به ویروس ایدز را به شدت افزایش می‌دهد. (باصری، ۱۳۸۸)

عمل ختنه در کنار صدمات و عوارض فیزیکی که بر جسم وارد می‌کند سلامت روانی دختران را نیز به خطر می‌اندازد. اشخاص ختنه‌شده از اختلالات روانی مانند اختلال پس از حادثه، افسردگی، وسواس‌های فکری و عملی و حتی اقدام به خودکشی رنج می‌برند. (خسروی، ۱۳۸۲) دستگاه تناسلی از چندین بافت تشکیل شده است که هر یک از این بافت‌ها و اجزا در یک مجموعه واحد نیازهای متعددی مانند دفع ادرار، دفع خون قاعدگی، ارضای نیازهای جنسی و... را برطرف می‌کنند (معین، ۲۰۱۳۷۱/۲۳۱۵). یکی از بافت‌های مهم دستگاه تناسلی خارجی دختران، کلیتوریس است که به همراه غدد دهلیزی نقش مهمی را در روابط جنسی ایفا می‌کند و سبب التذاذ از مقاربت جنسی می‌شود. در ختنه نوع دوم و سوم که کلیتوریس و سایر بخش‌های مجاور یعنی، لب‌های بزرگ، لب‌های کوچک و بخشی از غدد دهلیزی قطع می‌شود (نورانی، ۱۳۸۰)، لذت جنسی از زنان سلب می‌شود و موجبات ابتلا به برخی از اختلالات جنسی مانند اختلال انگیختگی جنسی، اختلال ارگاسمی درزن، اختلال درد جنسی و اختلال میل جنسی کم‌کار فراهم می‌شود (پی‌هالچین و کراس و ویتبورن، ۱۳۸۹/۲۰۴۹).

۲-۳. نظر فقها درباره ختنه دختران

شیعیان و اهل سنت در برخی از اصول دین مانند توحید، نبوت و... اعتقادات مشترکی دارند، اما در برخی موارد مانند ختنه دختران دیدگاه‌های متفاوتی دارند (محمدی، ۱۳۸۸) و هر گروه برای اثبات درستی تفسیر خود از آیات و روایات مختلفی بهره می‌گیرد.

۲-۳-۱. دیدگاه علمای اهل سنت درباره ختنه دختران

پیروان مذهب تسنن تابع یکی از چهار گروه مالکی، حنبلی، حنفی یا شافعی هستند و هر دسته به فتوای رهبران و علمای صاحب نظر خود در مسائل گوناگون دینی و شرعی عمل می‌کنند.

اول، وجوب ختنه دختران و پسران به طور یکسان

فرقه شافعی ختنه دختران را مانند ختنه پسران واجب می‌داند. امام نووی از علمای شافعی مذهب می‌نویسد: «نزد ما شافعی‌ها ختنه کردن دختران و پسران واجب است و بیشتر گذشتگان ما آن را واجب دانسته‌اند». (نووی، بی‌تا، ۱/۳۶۷) مهم‌ترین مدرکی که شافعی‌ها در وجوب ختنه دختران به آن استناد می‌کنند روایت پیامبر اکرم ﷺ است که می‌فرماید:

إِذَا جَلَسَ بَيْنَ شَعْبِ الْأَرْبَعِ - أَىْ أَطْرَافِهَا - وَمَسَّ الْخِتَانَ فَفَقْدَ وَجِبِ الْغُسْلِ.

اگر در بین دو پای زن نشستید و دو محل ختنه شده (ذکر و فرج) به هم رسیدند دخول صورت گرفته ولو اینکه شهوت خارج نشده باشد، غسل واجب است.

این گروه معتقدند که منظور از الختان الختان در این حدیث آلت تناسلی مرد و فرج زن است. بنابراین، از لفظ الختان برمی‌آید که نه تنها آلت تناسلی مرد بلکه فرج زن نیز باید ختنه شده باشد.^۱ (اهل‌الحديث...، بی‌تا) در کنار این روایت دلایل دیگری نیز وجود دارد که شافعی‌ها از آنها وجوب ختنه را برداشت کرده‌اند که عبارتند از:

سخت‌گیری گذشتگان بر انجام ختنه: شافعی‌ها معتقدند که اگر ختنه دختران واجب نبود این همه سخت‌گیری برای آن وجود نداشت. ملامحمد ربیعی یکی از علمای شافعی کرمانشاه می‌گوید:

ختنه کردن پیروی از آیین حضرت ابراهیم عليه السلام است که دین مقدس اسلام بر آن تأکید کرده است و تأکید می‌کند کسانی که به علت‌هایی ختنه نشده‌اند بر ایشان واجب است به هر نحوی که صلاح می‌دانند هرچه زودتر این واجب را انجام دهند.

فطری بودن ختنه و عمومیت آن در پسران و دختران: به استناد آیه ۱۲۴ سوره بقره، شافعی‌ها استدلال می‌کنند که خداوند حضرت ابراهیم عليه السلام را به طهارت آزمود که پنج موضع طهارت در سر عبارتند از: کوتاه کردن سبیل، آب‌کشیدن دهان، آب به بینی وارد کردن، مسواک زدن و موی سر تمیز کردن و پنج موضع در بدن عبارتند از: کوتاه کردن

۱. این روایت را شیخان (شیخ طوسی و شیخ مفید) و همچنین ابی هریره نیز روایت کرده‌اند.

ناخن‌ها، تراشیدن موهای زیرناف، ختنه کردن، تراشیدن موهای زیر بغل و شستن محل دفع ادرار و مدفوع. آنها این مواضع آزمایش را از خصائل فطرت می‌دانند که عمومیت دارد و چون ختنه هم بین آنهاست به دختران نیز تسری پیدا کرده و بر آنها واجب شده است. (ربیع، ۱۳۷۰، ۳/۱۸۴)

دوم) استحباب ختنه دختران و پسران به طور مساوی

ابوحنیفه و ابو عبدالله مالک بن انس از علمای فرقه‌های حنفی و مالکی معتقدند که ختنه کردن در حق تمام مردم چه زن و چه مرد مستحب مؤکد است و واجب نیست؛ یعنی اصل بر مستحب بودن ختنه است. برخی از علما مانند امام شوکانی معتقد است: «قول حق بر این است که دلیل صحیحی بر وجوب ختنه نیست و آنچه یقین بخش است سنت بودن آن است و واجب بودن با دلیل یقینی ثابت می‌شود» (شوکانی صنعانی، ۱۹۹۴م/۱۰/۱۳۹). قائلین قول دوم معتقدند که دلایل آشکاری بر واجب بودن ختنه دختران نیافتند و در پاسخ به استدلال‌ات شافعی‌ها گفته‌اند که اگر ختنه واجب می‌شد، علما و فقها نسبت به وجوب آن سهل‌انگاری نمی‌کردند؛ زیرا کسانی که پایبند به التزامات اسلام هستند این موضوع را نیز به صورت تعبدی می‌پذیرفتند هرچند که حدیث مورد استناد آن ضعیف و مرسل باشد. استدلال بر اینکه ختنه کردن از خصوصیات و خصائل فطرت است، صحیح نیست؛ زیرا این اوصاف و خصوصیات عمومیت ندارد و در آنها بین زن و مرد فرق است مانند کوتاه کردن سبیل (کریمی، ۱۳۸۹).

سوم) وجوب ختنه پسران و استحباب ختنه دختران

پیروان مکتب حنبلی معتقدند که ختنه کردن برای پسران واجب و برای دختران مستحب است. حنبلی‌ها ختنه دختران را نوعی زیبایی و مکرمت می‌دانند و در حدیث آورده‌اند: «خفض النساء مکرمه و لیس من السنه و لا شیئاً واجباً، و أیّ شیء أفضل من المکرمه؛ ختنه زنان مکرمت است و امر واجبی نیست و چه چیزی برای زنان بهتر از مکرمت و بزرگواری است». این حدیث و احادیث دیگری که از امام احمد و طبرانی روایت شده است، دلالت بر استحباب ختنه دختران دارد: «الختان واجب علی الرجال و مکرمه فی حق النساء و لیس بواجب علیهن؛ ختنه مردان واجب است و برای زنان ختنه نیکو و زیباست؛ ولی برای آنها واجب نیست». (ربک، ختنه دختران در ...، بی‌تا)

چهارم) عدم وجوب یا عدم استحباب ختنه دختران

دیدگاه‌های فقهی برخی از فقهای معاصر اهل سنت درباره رسم ختنه زنان در بسیاری از موارد با آنچه که رهبرانشان بر آن فتوا داده‌اند، متفاوت است و با این رسم مخالفت‌های شدیدی شده است. شیخ الازهر برجسته‌ترین چهره مذهبی کشور مصر می‌گوید: «عمل ختنه دختران بر اساس عقاید مذهبی ضرورت ندارد» (جمعیت حمایت از حقوق بشر زنان، ۱۳۸۵). شیخ صدیق عبدالهی از فقهای معاصر اهل سنت می‌گوید:

ختنه زنان در سنت سفارش و ذکر نشده است و ختنه نکردن زنان عملی خلاف شرع و اسلام نیست. خداوند برای هر بخش از بدن انسان کارکردهایی را در نظر گرفته است، پس لازم نیست که آلت تناسلی خارجی زنان توسط ماماها، زنان مسن یا جراحان ماهر با هدف تکمیل یا تغییر آنچه که خداوند خلق کرده است، قطع شود. آنچه امروزه ما به عنوان عمل قطع آلت تناسلی خارجی زنان مشاهده می‌کنیم، امری نیست که پیامبر ﷺ آن را سفارش کرده باشد. ختنه عملی است که سلامت زنان را به خطر می‌اندازد.

دکتر احمد طالب، رئیس دانشکده شریعت دانشگاه الازهر مصر، در مارس ۲۰۰۵ اعلام کرد: «همه اعمال ناظر به ختنه زنان جرم محسوب می‌شود و هیچ ارتباطی به اسلام ندارد. قطع پوست یا بریدن آلت تناسلی زنان یک تکلیف اسلامی و دینی نیست». محمد عرفه، استاد بخش شریعت اسلامی دانشکده شریعت دانشگاه الازهر مصر، می‌گوید:

فیزیولوژیست‌ها کارکردهای سیستم تناسلی خارجی را بررسی کرده‌اند و به این نتیجه رسیده‌اند که قطع قسمت‌هایی از آلت تناسلی زنان نقش مؤثری در ناباروری دارد. بنابراین، محو لذت‌هایی که قانوناً حق زنان است، صحیح نیست.

یوسف عبدالله قرضاوی، عالم دینی عربی مصری الاصل و رئیس و مؤسس اتحادیه جهانی علمای مسلمان و فقیه معاصر، می‌گوید:

درباره مسئله ختنه زنان میان علما و پزشکان اختلاف است و سال‌ها بحث و جدل ادامه دارد، اما از نظر من معتدل‌ترین، بهترین و نزدیک‌ترین اقوال همان ختنه سبک است و لزومی به قطع عمیق بخش‌های مختلف نیست. (قرضاوی، ۱۳۸۴)

۲-۳-۲. تحلیل نظر فقهای اهل سنت

در تحلیل نظر مذاهب مختلف اهل سنت و فقهای معاصر آنها درباره ختنه دختران باید به

چهار نکته اشاره کرد:

الف) در تحلیل نظر فقهای اهل سنت از مذاهب مختلف باید گفت که نظر قابل دفاع، نظر حنابله است که معتقدند ختنه کردن برای پسران واجب و برای دختران مستحب است و ختنه دختران را نوعی زیبایی و مکرمت می‌دانند. حنابله در تحلیل نظر خود به دو روایت استناد کرده‌اند که با حدیث امام صادق علیه السلام که مبین سنت نبوی است نیز مطابقت دارد. امام صادق علیه السلام در این حدیث می‌فرماید: «ختنه زنان مکرمت است و از سنت پیامبر صلی الله علیه و آله و امر واجبی نیست و چه چیزی برای زنان بهتر از مکرمت و بزرگواری است». نظر فقهای شافعی مبنی بر تساوی و جوب ختنه پسران و دختران قابل قبول نیست؛ زیرا روایت مورد استدلال، روایتی ضعیف و مرسل است که حنفی‌ها و مالکی‌ها نیز به آن ایراد گرفته‌اند و در بعضی نقل‌ها نیز با عبارتی متفاوت آمده است: «عن أبي هريرة أن رسول الله صلی الله علیه و آله قال: إذا جلس بين شعبها الأربع، ثم جهدها فقد وجب الغسل وإن لم يُنزل». این ادعا که چون کلمه ختنان در مورد مرد و زن به طور یکسان در روایت به کار رفته است، دلالت بر یکسانی حکم و جوب در ختنه دو جنس دارد، ادعای دقیقی نیست؛ زیرا روایت با ذکر کلمه ختنان در مقام تبیین مواضعی است که با تماس و ارتباط آنها غسل واجب می‌شود نه تبیین حکم ختنه مرد و زن.

ب) این استدلال که فطری بودن ختنه، عامل عمومیت آن میان پسران و دختران است، مخدوش است؛ زیرا اوصاف و خصوصیات مذکور در تفسیر آیه ۱۲۴ سوره بقره عمومیت ندارد و در آنها بین زن و مرد فرق است مانند کوتاه کردن سبیل. ادعای سخت‌گیری گذشتگان به ختنه زنان ادعایی است که دلیلی برای آن نیامده است. فقط عمل یا سخت‌گیری مسلمانان نسبت به امری آن را حائز وصف حجیت نمی‌کند و اگر ختنه واجب بود علما و فقها نسبت به وجوب آن سهل‌انگاری نمی‌کردند.

ج) نظر فقهای مذاهب حنفی و مالکی که قائلند ختنه کردن در حق مردان و زنان مستحب مؤکد است و واجب نیست و اصل بر مستحب بودن ختنه است، اگرچه نسبت به ختنه زنان دیدگاه قابل قبولی دارد، ولی از باب یکسان‌سازی حکم ختنه دو جنس اشکال دارد؛ زیرا با روایات متعدد دال بر وجوب ختنه مردان که مورد استناد برخی از اهل سنت نیز هست، تعارض دارد.

د) اندیشمندان و فقهای معاصر اهل سنت از نظر نوع اظهار نظر نسبت به موضوع ختنه دختران به دو گروه تقسیم می‌شوند: گروهی که بر اساس منابع دینی و نظرات فقهای سابق با این حکم مخالفت کرده‌اند و یا آن را مستحب می‌دانند مانند شیخ الازهر، شیخ صدیق عبدالهی از فقهای اهل سنت و یوسف عبدالله قرضاوی (عالم دینی رئیس و مؤسس اتحادیه جهانی علمای مسلمان). گروه دوم که بر اساس مبانی حقوق بشر امروزیین یا یافته‌های پزشکی با این حکم مخالفت هستند مانند دکتر احمد طالب (رئیس دانشکده شریعت دانشگاه الازهر مصر) و محمد عرفه (استاد بخش شریعت اسلامی دانشکده شریعت دانشگاه الازهر مصر).
 به نظر می‌رسد با توجه به ابتناء بر مبانی فقهی اهل سنت، نظر گروه اول فارغ از مذاهب پشتیبان آن قابل قبول تر باشد، اگرچه نسبت به ختنه مردان اظهار نظر صریحی در آن یافت نمی‌شود.

۲-۴. دیدگاه علمای شیعه درباره ختنه دختران

ادله استنباط احکام شرعی در فقه شیعه، قرآن، سنت، اجماع و عقل است و فقهای امامیه با تمسک به این دلایل در هر موضوعی که نیاز باشد احکام شرعی را استنباط می‌کنند. در آیات قرآن به مسئله ختنه دختران اشاره نشده است. بنابراین، فقهای امامیه موضوع ختنه دختران را به استناد روایات معتبر در کتب روایی بررسی کرده‌اند.

۲-۴-۱. نظر برخی از فقهای پیشین

اول) شهید ثانی (زین الدین بن علی العاملی)

شهید ثانی در باب نکاح از کتاب الروضه البهیة فی شرح اللمعه الدمشقیة در قسمت احکام اولاد و در بخش مربوط به احکام ختنه پسران، درباره ختنه دختران می‌فرماید: «ختنه کردن زنان مستحب است، هر چند بالغ شده باشند». امام صادق علیه السلام فرمود: «ختنه کردن زنان مکرمت است و چه چیزی بهتر از مکرمت است». شهید ثانی با توجه به مضمون روایت فوق حکم شرعی ختنه دختران را استحباب می‌داند. (ر.ک.، مکی العاملی، ۱۳۸۵)

دوم) شیخ محمد بن حسن الحر العاملی (صاحب وسائل)

ایشان در کتاب وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه در باب احکام اولاد ذیل دو باب

۵۶ و ۵۸ با تمسک به احادیث و روایات معتبر، عدم وجوب ختنه دختران و مستحب بودن آن را به تفصیل شرح داده است. شیخ حرعاملی در باب ۵۶ با عنوان وجوب ختنه مردان و عدم وجوب ختنه زنان از سه حدیث معتبر عدم وجوب آن را استخراج کرده است:

در روایت شماره ۲۷۵۳۰ در صحیحہ مرادی از ابی بصیر نقل شده است:

سؤال کردم از امام باقر علیه السلام در مورد کنیزی که از سرزمین شرک اسیر می شود و اسلام می آورد و سپس به دنبال شخصی می گردند که او را ختنه کند. پس نتوانستند زنی را پیدا کنند، آیا واجب است وی ختنه شود هر چند این کار را به مردی واگذار کنند؟ امام علیه السلام فرمود: «ختنه کردن بر مردان واجب است و بر زنان واجب نیست».

- در روایت شماره ۲۷۵۳۱ از عبدالله بن سنان از امام صادق علیه السلام نقل می کند که امام علیه السلام فرمود: «ختنه کردن پسران از سنت پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم است؛ یعنی واجب است و ختنه کردن دختران از سنت نیست؛ یعنی واجب نیست».

- در روایت شماره ۲۷۵۳۲ در مؤثقه مسعده بن صدقه از امام صادق علیه السلام نقل شده است که فرمود: «خفض النساء مکرمه ولیس من السنه ولا شیئاً واجباً، وأی شیء أفضل من المکرمه؟؛ ختنه زنان مکرمت است و از سنت پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و امر واجب نیست و چه چیزی برای زنان بهتر از مکرمت و بزرگواری است؟». عبارت «لا شیئاً واجباً» در این روایت از باب تأکید آمده است و بر سه نکته دلالت دارد: اول اینکه ختنه زنان مکرمت است؛ دوم اینکه ختنه از سنت پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم نیست و سنت در ظاهر به معنای وجوب است و در عبارت بعدی به عدم وجوب آن تصریح شده است؛ سوم اینکه مکرمت به معنای استحباب است.^۱

- در باب ۵۸، شیخ حرعاملی با عنوان استحباب ختنه دختر و آداب آن از حدیثی درباره رسم ختنه دختران، استحباب آن را استنتاج کرده است. در روایت شماره ۲۷۵۳۴ آمده است که عبدالله بن سنان از امام صادق علیه السلام نقل می کند که امام فرمود: «ختنه برای مردان واجب و برای زنان مکرمت است» ایشان با عنایت به روایات مذکور بر اعتقاد به استحباب ختنه دختران دارد (حرعاملی، ۱۳۹۶، ۱۵/۱۶۶).

۱. مرحوم شیخ حرعاملی در کتاب خود متذکر شده است که دو روایت نخست را کلینی در فروع کافی جلد ۲ صفحه ۹۱ نقل کرده است و روایت سوم از الحمیری به دو شکل، یک بار در کتاب قرب الاسناد از هارون ابن مسلم و در جای دیگر از مرحوم کلینی نقل شده است. همچنین شیخ طوسی در کتاب التهنید از مرحوم کلینی در فروع کافی جلد ۲ صفحه ۹۱ نقل شده است.

شیخ محمد حسن نجفی در کتاب جواهر الکلام فی شرح شرایع الاسلام از کتاب النکاح درباره ختنه دختران می‌فرماید:

واما ختنه در مورد زنان که در کلام بعضی از فقها به آن خفص جواری می‌گویند بدون اختلاف مستحب است. بلکه اجماع به هر دو قسمش (اعم از منقول و محصل) بر آن شده است و روایات مستفیض و متواتر درباره آن موجود است...؛ و برای ولی واجب نیست قبل از بلوغ، دختر را ختنه کند و همچنین واجب نیست که دختر خودش بعد از بلوغ خود را ختنه کند و ظاهر آن است که زمان ختنه در دختران هفت سالگی است، بلکه در خبر غیاث بن ابراهیم از امام صادق علیه السلام و ایشان از پدرشان امام باقر علیه السلام آمده است که دختر را ختنه نکنید تا زمانی که به هفت سالگی برسد. همچنین سزاوار است در ختنه دختران به مقدار زیاد قطع نشود.

در صحیحه ابن مسلم از امام صادق علیه السلام نقل شده است:

وقتی گروهی از زنان به مدینه مهاجرت کردند در میان آنها زنی بود که به او ام حبیب می‌گفتند و دختران و زنان را ختنه می‌کرد. هنگامی که پیامبر صلی الله علیه و آله او را دید به وی گفت: «ای ام حبیب، آن کاری که در دست تو بود امروز هم در دست توست؟» گفت: بله یا رسول الله! مگر آنکه حرام باشد و مرا نهی کنید. پس پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: «نه، بلکه حلال است، پس نزدیک شو تا تو را تعلیم دهم». ام حبیب نزدیک شد و پیامبر فرمود: «ای ام حبیب! وقتی ختنه را انجام می‌دهی از ریشه قطع مکن و مقداری از آن نگه دار؛ زیرا صورت را زیباتر می‌کند و در رابطه جنسی برای شوهر لذت بخش تر است». (نجفی، ۱۳۷۴/۳۱/۲۶۲)

بنابراین، پیامبر صلی الله علیه و آله نیز نظر بر استحباب این عمل دارند.

۲-۴-۲. نظر فقهای معاصر درباره ختنه دختران

در زمان حاضر نیز عمل ختنه دختران در برخی از مناطق انجام می‌شود. بنابراین، نگارندگان درباره موضوع ختنه دختران از برخی علما و مراجع عظام تقلید حال حاضر مانند آیات عظام طباطبایی حکیم، نوری همدانی، صافی گلپایگانی و مکارم شیرازی^۱ در این مورد استفتاء کرد تا حکم شرعی این عمل با توجه به برخی از آسیب‌های احتمالی مشخص

۱. آیت‌الله نوری همدانی، استفتاء شماره ۷۳۵۲: «ختنه برای دختران نوعی حسن و سربلندی است». آیت‌الله لطف‌الله صافی گلپایگانی، استفتاء شماره ۹۲۱۴۴: «واجب نیست». آیت‌الله ناصر مکارم شیرازی، استفتاء شماره ۱۲-۱۳۲-۱۲-۹۱: «ممنوع است». آیت‌الله حکیم: «در اختیار خود دختر است». متن استفتاء آیت‌الله حکیم به پیوست بیان شده است.

شود. فقهای معاصر برخلاف فقهای متقدم که نظر بر استحباب داشتند، نسبت به مسئله ختنه دختران متفق القول نیستند. برخی از مراجع فقط به عدم وجوب یا عدم حرمت و بعضی دیگر مانند آیت الله مکارم شیرازی بر منع آن، فتوا داده‌اند و آیت الله حکیم نیز اصل موضوع را به خود دختر موکول کرده است. آنچه از مجموعه احادیث و روایات و کلام قدما به ویژه فقهای امامیه و پاسخ استفتائات فقهای معاصر دریافت می‌شود این است که در فقه شیعه، ختنه کردن دختران واجب نیست بلکه امری مستحب است که بهتر است انجام شود و ترک آن مانند ترک واجب شرعی عقابی ندارد. بنابراین، ختنه زنان در بین شیعیان مانند اهل سنت شایع نیست و فقط در گروه مستعلویه (که شاخه‌ای از اسمائیلیه است) در مصر ختنه زنان شایع است. ایشان با استناد به روایتی مرسل از شیخ صدوق این عمل را انجام می‌دهند. غیاث بن ابراهیم از امام صادق علیه السلام و ایشان از پدرش امام باقر علیه السلام نقل می‌کند که امیرالمؤمنین علیه السلام فرمود: «ایرادی ندارد که زن ختنه نشود، ولی مرد ناگزیر از آن است». بنابراین، آنها معتقدند که بهتر است زنان ختنه شوند، ولی اگر این عمل به هر دلیلی محقق نشد، ایرادی ندارد. شیعیان مستعلوی از این روایت، استحباب این عمل را برداشت کرده‌اند.

۲-۴-۳. تعیین مصادیق حکم استحباب ختنه دختران در پرتو روایات و نصوص دینی در فقه امامیه

درباره احکام شرعی ختنه دختران در فقه امامیه، نصوص و روایات متعددی ذکر شده است که فقها با استناد آن و با تمسک به ادله استنباط احکام شرعی، حکم این مسئله را استنتاج کرده‌اند. نتایج حاصل از بررسی‌های انجام شده از سویی نشان می‌دهد که ختنه زنان در اسلام توسط شارع مقدس نهی نشده است و در عین حال بر وجوب آن نیز تأکید نشده است. از سوی دیگر در احکام دینی کیفیت عمل ختنه زنان مانند ختنه مردان بیان نشده است. بنابراین، برای تعیین دقیق مصداق ختنه زنان که در اسلام حکم به استحباب آن شده است باید انواع چهارگانه ختنه زنان را که سازمان بهداشت جهانی پس از مطالعات دقیق پزشکی ارائه کرده است با آنچه در روایات دینی درباره ختنه زنان بیان شده است، تطبیق داد تا به طور دقیق مشخص شود موارد جواز فقه به ویژه فقه امامیه به کدام یک از

انواع ختنه زنان تعلق می‌گیرد و کدام یک از انواع این عمل از شمول استحباب خارج است. از میان تمام روایات مربوط به ختنه زنان، صحیحه ابن مسلم از امام صادق علیه السلام بسیار مهم است و درباره ختنه زنان قابل تأمل است. به نظر می‌رسد این روایت نسبت به سایر روایات می‌تواند در تعیین مصادیق ختنه زنان در اسلام با انواعی که از سوی سازمان بهداشت جهانی برشمرده شده است مورد استناد قرار گیرد و اهمیت تعیین‌کننده‌ای در تعیین موارد جواز و یا عدم جواز فقه درباره ختنه دختران دارد. متن روایتی که در صحیحه ابن مسلم از امام صادق علیه السلام نقل شده است عبارتند از:

وقتی گروهی از زنان به مدینه مهاجرت کردند، در میان آنها زنی بود که به او ام حبیب می‌گفتند و دختران و زنان را ختنه می‌کرد. پس هنگامی که پیامبر صلی الله علیه و آله او را دید به وی گفت: «ای ام حبیب! آن کاری که در دست تو بود، امروز هم در دست توست؟» گفت: «بله یا رسول الله! مگر آنکه حرام باشد و مرا نهی کنید. پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: «نه بلکه حلال است، پس نزدیک شو تا تو را تعلیم دهم». ام حبیب نزدیک شد و پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: «ای ام حبیب! وقتی ختنه را انجام می‌دهی از ریشه قطع مکن و مقداری از آن نگه دار؛ زیرا صورت را زیباتر می‌کند و در رابطه جنسی برای شوهر لذت بخش تر است.»

از روایت فوق سه نکته مهم قابل برداشت است:

اول) رواج رسم ختنه زنان قبل از اسلام: از ظاهر روایت چنین برداشت می‌شود که وقتی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله اسلام را در شبه جزیره عربستان تبلیغ می‌کرد رسومی با پیشینه چندین هزار ساله همچنان در میان مردم اجرا می‌شد که به راحتی قابل حذف نبود. یکی از این رسوم، رسم ختنه دختران بود که در میان زنان در آن زمان انجام می‌گرفت. وقتی برخی از این زنان مسلمان شدند و همراه رسول خدا صلی الله علیه و آله به مدینه مهاجرت کردند، همچنان اجرای این رسم ادامه داشت. بنابراین، ختنه زنان با ظهور اسلام آغاز نشده است بلکه قبل از اسلام نیز در آیین یهود و مسیحیت رایج بوده است.

دوم) عدم حرمت ختنه زنان: پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به این امر مهم توجه داشت که برخی از رفتار و رسومی را که مردم به آن اعتقاد دارند و قابلیت منع تدریجی دارد به صورت دفعی و یک‌باره منع نکند. بنابراین، ایشان با توجه به مقتضیات زمان و احترام به عقاید و رسوم جاری یک‌باره به حرمت عمل ختنه زنان امر نکرد و آن را با تدابیری تعدیل کرد. فقها نیز

با استعانت از روایت فوق و روایات دیگر و سایر ادله استنباط احکام شرعی مانند عقل و اجماع، حکم استحباب آن را استنتاج کردند.

سوم) توصیه رسول اکرم ﷺ درباره کم و کیف ختنه زنان: کیفیت ختنه زنان به طور دقیق و به گونه‌ای که سبب ایجاد رویه‌ای یکسان شود در اسلام تعیین نشده است و یکی از معدود مواردی که می‌توان به استناد آن تا حدودی کم و کیف این عمل را مشخص کرد، قسمت پایانی روایت اخیر است. پیامبر اکرم ﷺ پس از آنکه به حلال بودن ختنه زنان اشاره کرد به ام حبیب فرمود: «وقتی عمل ختنه را انجام می‌دهی از ریشه قطع مکن و مقداری از آن را نگه دار؛ زیرا صورت را زیباتر کرده و در رابطه جنسی برای شوهر لذت بخش تر است». ایشان ریشه کلمه استئصال را که در لغت به معنای ریشه‌کن کردن است در قالب فعل امر منفی یا نهی به کار برده است و این دلالت بر آن دارد که ایشان افراط در این مسئله را نهی کرده است. به بیان دیگر، آنچه از فحوای سخن پیامبر ﷺ برداشت می‌شود این است که درباره ختنه زنان به قطع کامل اعضای تناسلی خارجی زنان امر نشده است و ایشان علت این امر را در سلامتی زنان و لذت بردن شوهر از رابطه جنسی مطرح کرده است؛ چیزی که امروزه با عنوان حقوق جنسی به رسمیت شناخته می‌شود.

کلیتوریس یکی از مهمترین بخش‌های دستگاه تناسلی خارجی زنان است که در استیفای حقوق جنسی نقش مهمی دارد. بنابراین، وقتی پیامبر ﷺ دلیل عدم قطع کامل را سلامتی زنان و لذت بردن شوهر از رابطه جنسی مطرح می‌کند، به نظر می‌رسد به این عضو حساس نیز توجه داشته است. آنچه با دلایل عقلی و نقلی برداشت می‌شود این است که هر قسم از ختنه زنان که در آن اعضای مهمی که در عملکرد دستگاه تناسلی خارجی زنان نقش دارد (مانند کلیتوریس) قطع شود، در اسلام تأیید نمی‌شود و مشمول استحباب نیست.

۲-۴-۴. تطبیق انواع ختنه دختران با صحیحه ابن مسلم

با در نظر گرفتن مفاد روایت صحیحه/ ابن مسلم از امام صادق ع و فرمایشات رسول اکرم ﷺ و توصیه‌های ایشان به ام حبیب و ماهیت انواع چهارگانه ختنه زنان به نظر می‌رسد که آنچه مورد حکم اسلام قرار می‌گیرد، نوع اول ختنه زنان است. البته همین نوع می‌تواند همراه با قطع کلیتوریس یا بدون قطع آن باشد. بنابراین، آنچه از نظر شارع بلامانع است مواردی

است که آسیب جدی به کلیتوریس وارد نشود. ختنه نوع دوم و نوع سوم به دلیل قطع کلیتوریس و سایر اعضای دیگر مانند لب‌های بزرگ و کوچک و محدود کردن عملکرد دستگاه آلت تناسلی، متضمن آسیب‌هایی است که از نظر منطق اسلام چنین صدماتی به جسم و روان زنان پذیرفته نیست. به‌ویژه در نوع سوم که به علت ماهیت عمل، حقوق تناسلی و جنسی به‌طور آشکاری نقض می‌شود و فرد به شدت آسیب می‌بیند. شارع مقدس در قلمرو دیات در قبال قطع شفران یا لب‌های بزرگ آلت تناسلی زنان دیه مقدر کرده است. این حکم در ماده ۶۶۴ قانون مجازات اسلامی آمده است (ر.ک.، قانون مجازات اسلامی، ۱۳۹۲). بنابراین، نمی‌توان پذیرفت که در دستورات اسلامی از سویی در قبال قطع عضوی از اعضای تناسلی زنان، دیه تعیین شود و از سوی دیگر حکم به استحباب قطع آن صادر شده باشد.

نوع چهارم ختنه زنان شامل اعمالی است که صدق عنوان ختنه بر آنها بسیار دشوار است و این‌گونه رفتارها بدون آنکه عمل ختنه را تحت پوشش قرار دهد، بر اساس تعصبات اشتباه قومی و فرهنگ‌های منسوخ انجام می‌شود. بنابراین، چنین اعمالی در دایره رفتارهایی که در اسلام با عنوان خفض الجواری به آن حکم شده است، قرار نمی‌گیرد.

قدر متیقن آن است که استحباب ختنه زنان از منظر اسلام فراتر از آنچه که در روایت از سوی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله خواسته شده است، نیست و سایر اعمالی که در آنها بخش‌های حیاتی و مهم آلت تناسلی زنان قطع می‌شود، مورد حکم استحباب قرار نگرفته است. بنابراین به نظر می‌رسد از میان انواع چهارگانه ختنه زنان، تنها نوع اول و با تفکیک قطع یا عدم قطع کلیتوریس از نظر اسلام استحباب دارد و سه نوع دیگر با در نظر گرفتن مفهوم روایت و تطبیق با مفاد آن، مصداق حکم استحباب اسلام نیست؛ زیرا هر قسم از ختنه دختران که در آن اعضای دخیل در عملکرد دستگاه تناسلی خارجی دختران نقش داشته باشد از جمله کلیتوریس قطع شود، مصداق حکم استحباب اسلام قرار نمی‌گیرد. بنابراین، حکم جواز اسلام تنها به نوع اول بدون قطع کلیتوریس تعلق می‌گیرد و ختنه نوع دوم، سوم و چهارم به دلیل قطع اعضای حیاتی و محدود کردن عملکرد دستگاه تناسلی از این حکم خارج هستند که نظرات فقهای معاصر نیز دال بر آن است.

۳. بحث و نتیجه‌گیری

تفاسیر علما درباره ختنه زنان متفاوت است و هر گروه برای اثبات درستی تفسیر خود از آیات و روایات مختلفی بهره می‌گیرد. بررسی مواضع فقهای اهل سنت نشان می‌دهد که در میان اهل سنت، فرقه شافعی ختنه دختران را مانند ختنه پسران واجب می‌داند، اما در نقطه مقابل ایشان، ابوحنیفه و ابو عبدالله مالک بن انس از علمای فرقه‌های حنفی و مالکی معتقدند که ختنه کردن در حق تمام مردم چه زن و چه مرد مستحب مؤکد است و واجب نیست. پیروان مکتب حنبلی نظری متفاوت با سه فرقه دیگر دارند و معتقدند که ختنه کردن برای پسران واجب و برای دختران مستحب است. آنها ختنه دختران را نوعی زیبایی و مکرمت می‌دانند، اما دیدگاه‌های فقهی برخی از فقهای معاصر اهل سنت درباره رسم ختنه زنان در بسیاری از موارد با آنچه رهبران‌شان بر آن فتوا داده‌اند، متفاوت است و در حال حاضر مخالفت‌های شدیدی درباره این رسم ایجاد شده است.

آنچه از مجموع احادیث، روایات، کلام قدما و فقهای معاصر دریافت می‌شود این است که در فقه شیعه، ختنه کردن دختران واجب نیست، بلکه مستحب است که بهتر است انجام شود و ترک آن مانند ترک واجب شرعی عقابی در پی ندارد. بنابراین در بین شیعیان مانند اهل سنت ختنه زنان شایع نیست و تنها گروه مستعلوی در مصر زنان را ختنه می‌کنند. از نظر نگارندگان با در نظر گرفتن شرایطی که در حال حاضر در مورد ختنه دختران و آثار مترتب بر آن وجود دارد، و چون این عمل محل تأمل است و دلایل نگارندگان مبنی بر عدم وجوب ختنه دختران به شرح زیر است:

احکام اسلام دو گونه‌اند: اول احکام تأسیسی که در دین اسلام وضع شده‌اند و پیش از ظهور اسلام وجود نداشتند مانند خواندن هفده رکعت نماز شبانه روز. دوم احکام امضایی یا تأییدی. این دسته احکامی هستند که پیش از ظهور اسلام نیز وجود داشتند و اسلام آنها را تأیید کرده است مانند ختنه مردان. این رسم قرن‌ها پیش از ظهور اسلام در بین یهودیان و مسیحیان نیز رواج داشته است و مردم شبه جزیره عربستان نیز در مورد پسران خود این عمل را انجام می‌دادند. پس از ظهور اسلام پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله این رسم را در مورد پسران واجب اعلام کرد. در دین اسلام والدین موظفند پسران خود را ختنه کنند و اگر این

وظیفه را انجام ندهند خود فرد باید پس از رسیدن به بلوغ آن را انجام دهد. امروزه نیز فواید پزشکی این عمل بر هیچ کس پوشیده نیست. فوایدی مانند حذف ترشحات مضر چربی که زیر پوسته روی حشفه جمع می شود، پیشگیری از عفونت های ادراری و کلیوی، کاهش سرطان آلت تناسلی مردان و... حال اگر ختنه زنان نیز مانند ختنه مردان مورد تأکید بود، ختنه زنان هم واجب می شد، اما با وجود اینکه مانند ختنه مردان پیش از ظهور اسلام در بین برخی از قبایل وجود داشته است، پس از ظهور اسلام حکم به وجوب آن نشده است و این موافق عقل سلیم است که چون ختنه زنان مانند ختنه مردان فواید پزشکی و بهداشتی قابل توجهی ندارد، واجب نباشد.

در تعالیم اسلامی همه اشکال خشونت بدون دلیل و وجه خاص نسبت به همه انسان ها ممنوع است و رعایت حال افراد به ویژه زنان و کودکان بسیار مهم است. ختنه زنان نیز رفتاری است که در برخی از انواع آن به ویژه نوع دوم و سوم، زنان و دختران را متحمل دردهای زیادی می کند و صدمات جسمی و روحی فراوانی دارد. مهربانی و منع خشونت بارها در کلام خداوند متعال و معصومین علیهم السلام آمده است. برای مثال در آیه ۵۸ سوره احزاب آمده است: «کسانی که مردان مؤمن و زنان مؤمن را بی هیچ گناهی بیازارند، تهمت و گناه بزرگی را بر دوش می کشند». پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نیز در روایتی می فرماید: «آنکه به مؤمنی آزار رساند، مرا آزار داده و آنکه مرا آزار دهد، خدا را آزار داده است و در تورات، انجیل، زبور و قرآن کریم هم نفرین شده است» (حرالعالمی، ۱۳۹۶، ۷۵/۱۵۰). بنابراین، بسیار بعید به نظر می رسد که دین اسلام با چنین رأفت و عطوفتی تمام انواع ختنه دختران را که برخی از آنها متضمن شدیدترین رنج ها و آزارها نسبت به دختران است، واجب کرده باشد.

دلایل بسیاری برای انجام رسم ختنه زنان وجود دارد و این عمل با توجیهاات متفاوتی انجام می شود. از مهمترین دلایلی که زنان و دختران به خاطر آن ختنه می شوند این است که عمل ختنه می تواند از تمایلات جنسی دختران کم کند، آن را کنترل کند و بکارت آنها را تا دوران ازدواج پاک و منزّه نگاه دارد. صرف نظر از این مسئله که توهینی به شخصیت زنان است و کرامت انسانی آنها را پایمال می کند نکته قابل تأمل آنکه یکی از غرایز اصلی انسان گزینه جنسی است و در اسلام توجه جدی به این غریزه شده است. واقع بینی اسلام در

توجه به این غریزه حیرت‌انگیز است و خداوند راه ارضای این غریزه را در ازدواج و راه کنترل این غریزه را پیش از ازدواج در خویشستن داری و پیشه‌کردن عفت و پاکدامنی قرار داده است. بنابراین، اگر خداوند راه کنترل امیال جنسی را در ختنه کردن قرار می‌داد، باید به‌طور صریح به آن اشاره و آن را واجب می‌کرد در حالی که افراد محروم از ازدواج را به پیشه کردن عفاف سفارش کرده است (ر.ک.، نور: ۳۳) نه پاک کردن صورت مسئله با اعمالی مانند ختنه زنان. تمامی این دلایل بیانگر آن است که دین مبین اسلام ختنه زنان را واجب نکرده است و به‌طور صریح نیز حکم بر نهی این عمل نداده است. با وجود چنین رویکردی، گاهی بر عمل ختنه‌آثاری مترتب می‌شود که ممکن است باعث صدمه بر جسم و روان زنان شود. بنابراین، با در نظر گرفتن این مهم نمی‌توان به‌طور مطلق حکم بر جواز یا منع ختنه دختران داد؛ زیرا از سویی نمی‌توان امری را که در اسلام نسبت آن رویکرد مثبت وجود دارد، نادیده گرفت و از سوی دیگر هم نمی‌توان نسبت به صدمات و لطمات احتمالی وارده بر تمامیت جسمانی دختران که حفظ آنها در اسلام تأکید شده است، بی‌تفاوت بود. پس باید با در نظر گرفتن دیدگاه‌های فقهی به‌ویژه روایات و نصوص وارده و تطبیق آن با انواع چهارگانه ختنه دختران قائل به تفکیک شد.

فهرست منابع

- * قرآن کریم (۱۳۸۲). مترجم: فولادوند، محمد مهدی. قم: کتابخانه بزرگ قرآن کریم.
۱. احمدی، بابک (۱۳۷۸). حقیقت و زیبایی. تهران: نشر مرکز.
  ۲. اسلامی ندوشن، محمدعلی (۱۳۵۷). ذکر مناقب حقوق بشر در جهان سوم. تهران: انتشارات توس.
  ۳. اهل‌الحديث حکم خفاض الاثاب (بی‌تا). مشاهده شده در پایگاه اطلاع‌رسانی <http://www.Ahlalhdeth.com>
  ۴. ایزدی، مهدی (۱۳۸۲). نکات برتر در بیماری‌های زنان و زایمان. تهران: نشر پروانه.
  ۵. آقایی، بهمن (۱۳۷۶). فرهنگ حقوق بشر. تهران: کتابخانه گنج دانش.
  ۶. باصری، علی‌اکبر (۱۳۸۸). حقوق مبتلایان به HIV. تهران: انتشارات خرسندی.
  ۷. پی‌هالچین، ریچارد. و کراس ویتبورن، سوزان (۱۳۸۹). آسیب‌شناسی روانی. مترجم: سیدمحمدی، یحیی. تهران: نشر روان.
  ۸. تانگ، رزمزی (۱۳۸۷). درآمدی جامع بر نظریه‌های فمینیستی. مترجم: نجم عراقی، منیژه. تهران: نشر نی.
  ۹. جباری، محمدرضا (۱۳۸۹). تاریخ اسلام. قم: حوزه علوم اسلامی دانشگاهیان.
  ۱۰. جمعیت حمایت از حقوق بشر زنان (۱۳۸۵). مقابله با خشونت در کشورهای اسلامی. تهران: نشر حقوقدان با همکاری دانش نگار.
  ۱۱. حرالعالمی، محمدبن حسن (۱۳۹۶). وسایل الشیعه الی التحصیل مسائل الشریعه. تهران: المکتبه الاسلامیه.
  ۱۲. حکیمی، محمد (۱۳۷۸). دفاع از حقوق زن. مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی.
  ۱۳. ختنه دختران در مذاهب چهارگانه اهل سنت (بی‌تا). مشاهده شده در پایگاه اطلاع‌رسانی راه اسلام: www.islamway&aqs=chrome

۱۴. خسروی، زهره (۱۳۸۲). *مبانی روان‌شناسی شخصیت*. تهران: دفتر برنامه‌ریزی اجتماعی و مطالعات فرهنگی.
۱۵. دفتر کمیساریای عالی حقوق بشر با همکاری کانون وکلای بین‌المللی (۱۳۸۸). *حقوق بشر در دستگاه قضایی*. مترجم: نوری نشاط، سعید. تهران: نشر سازمان دفاع از حقوق قربانیان.
۱۶. دیری، واریس... و میلر، کاتلین (۱۳۸۴). *گل صحرا*. مترجم: فیلسوفی، شهلا، و نجفی، خورشید. تهران: نشر چشمه.
۱۷. ربیعی، محمد (۱۳۷۰). *باقیات صالحات در فقه امام شافعی*. تهران: انتشارات پیام.
۱۸. رضوی، الهام (۱۳۸۳). *حقوق بشر و چالش‌های فمینیسم: مسائل اساسی حقوق بشر در جهان امروز (مجموعه مقالات کنگره بررسی مسائل حقوق بشر)*. تهران: شرکت سهامی انتشار.
۱۹. رواسیان کاشی، سمیه (۱۳۸۸). *فصل مشترک تبعیض‌ها (بررسی کنوانسیون منع تبعیض علیه زنان)*. تهران: نشر و پژوهش شیرازه.
۲۰. شجاعی، زهرا (۱۳۸۳). *برای زنان فردا*. تهران: شرکت انتشارات سوره مهر.
۲۱. شجاعی، زهرا (۱۳۸۴). *برای زنان فردا*. تهران: ناشر روز نو.
۲۲. شوکانی صنعانی، محمد بن علی بن محمد (۱۹۹۴ م.). *نبیل الاوطار*. بیروت: دارالفکر.
۲۳. فانید، نگار (۱۳۸۶). *حقوق زنان بزه‌دیده در امور کیفری با استناد اسناد بین‌المللی و قوانین داخلی*. مجموعه مقالات همایش ملی زنان و چالش‌های پیش‌رو (با نگاه ویژه به استان ایلام). تهران: انتشارات برگ آذین.
۲۴. فرنج، مارلین (۱۳۷۳). *جنگ علیه زنان*. مترجم: تمدن (مالکی)، توران دخت. تهران: انتشارات علمی.
۲۵. *قانون مجازات اسلامی* (۱۳۹۲). تهران: معاونت تدوین، تنقیح و انتشار قوانین و مقررات.
۲۶. قربان‌نیا، ناصر (۱۳۸۷). *حقوق بشر و حقوق بشر دوستانه*. تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
۲۷. قرضاوی، یوسف عبدالله (۱۳۸۴). *دیدگاه‌های فقهی معاصر*. مترجم: نعمتی، احمد. تهران: نشر احسان.
۲۸. کازری، امیرحسین... و کاویانی، احمد (۱۳۷۷). *بیماری‌های زنان و زایمان*. تهران: نشر تبلور.
۲۹. کریمی، فاطمه (۱۳۸۹). *تراژدی تن (خشونت علیه زنان)*. تهران: انتشارات روشن‌گران و مطالعات زنان.
۳۰. محمدی اصل، عباس (۱۳۸۸). *جنسیت و خشونت*. تهران: نشر گل آذین.
۳۱. محمدی، ابوالحسن (۱۳۸۸). *مبانی استنباط حقوق اسلامی (اصول فقه)*. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۳۲. مصطفوی، علی اصغر (۱۳۶۹). *اسطوره قربانی*. تهران: انتشارات بامداد.
۳۳. معظمی، شهلا (۱۳۸۸). *بزهکاری کودکان و نوجوانان*. تهران: نشر دادگستر.
۳۴. معین، محمد (۱۳۷۱). *فرهنگ فارسی معین*. تهران: انتشارات امیر کبیر.
۳۵. مکی‌العاملی، زین‌الدین بن علی (شهید ثانی) (۱۳۸۵). *الروضه البهیة فی شرح المعه‌الدمشقیة*. تهران: مکتبه‌الاعلام الاسلامی.
۳۶. نجفی، محمدحسن (۱۳۷۴). *جواهرالکلام فی شرح شرایع الاسلام*. تهران: المکتبه‌السلامیه.
۳۷. نورانی، مهدی (۱۳۸۰). *کالبدشناسی و فیزیولوژی برای پرستاران*. تهران: انتشارات چهره.
۳۸. نووی، محی‌الدین (بی‌تا). *المجموع*. مشاهده شده در کتابخانه آنلاین <http://www.ShiaonlineLibrary.com>
۳۹. نیک‌خلق، علی‌اکبر... و وثوقی، منصور (۱۳۸۴). *مبانی جامعه‌شناسی*. تهران: انتشارات بهینه.
40. Kessler, E. (2005). *A Dictionary of Jewish-Christian Relations*. Neil Wenborn: Cambridge University Press.

ضمائم

العنوان الإلكتروني: n.moghadami67@gmail.com

اسم المرسل: ندا مقدمي

تاریخ الارسال: ۱۹ / ربيع الثاني / ۱۴۳۴

آیا ختنه ی دختران در فقه شیعه مورد تأکید است؟
حکم آن از نظر وجوب، استحباب و... در فقه شیعه چیست؟
در فقه اهل سنت حکم آن چیست؟
باتوجه به صدمات بدنی ناشی از ختنه بر جسم دختران آیا بازهم انجام آن از نظر اسلام ضرورت دارد؟

بسمه تعالی

السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته

ج — ولی در این مورد حق تصرف در دختر کوچک خود بنا بر احتیاط واجب ندارد و امر آن به خود دختر بعد از بلوغ واگذار شده است .

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی